

NASPROTJA PRENOVE MESTNIH JEDER

BARBARA VERLIČ-DEKLEVA
Inštitut za sociologijo, Ljubljana

Članek predstavlja pokušaj evaluacije postoječih teorijskih stanovišta o razvoju gradova i gradskih centara. Usporedba slovenskih i Zapadnih iskustava se na prvi pogled čini neprimjerenom zbog razlika u stupnju razvoja, društvenih uvjeta, kao i nepostojanja odgovarajuće literature u Sloveniji. Usprkos tome moguće je ustanoviti neke sličnosti u strukturi procesa obnove gradskih jezgara, pa i sličnost interesa društvenih grupa koji se ostvaruju tokom obnove. Samo u okviru takve analize interesa i rezultata njihovih utjecaja moguće je praviti usporedbe, bez obzira na specifičnosti problema različitih gradova, kao i razlike u organizaciji odlučivanja koju definira osobenost društvenog sistema. Dosadašnja iskustva alternativnih razvojnih oblika gradskih centara upozoravaju na slabosti pri rješavanju socijalnih problema i istovremeno usmjeravaju pažnju na socijalna i ekonomska pitanja.

UVOD

Ena zelo očitnih manifestacij razvoja in sprememb mesta je transformacija mestnih funkcij, ki se v prostor pogosto uvajajo preko projektov preнове. Zato so prav procesi preнове¹ in kritika pristopov k prenovi ena osrednjih tem v delih avtorjev, ki se ukvarjajo s spremembami mestnih centrov. Moj namen je da preko analize del različnih avtorjev zberem osnovne teze o vzrokih za radikalne spremembe v gospodarski in socialni strukturi mest v zadnjih desetletjih. Te spremembe so zajele mesta v ZDA v poznih 60-tih letih, Evropo nekoliko let pozneje.

Opozoriti želim na univerzalnost pojava in zato iščem tiste značilnosti, ki so skupne večjemu številu primerov. Prav preko teh značilnosti želim »demitificirati«¹ pojav sam in ga osvetliti s stališča širih družbenih in ekonomskih vzrokov, ki ga sprožajo. To pa povzroči zahtevo po preseganju dosedanjega pristopa k problemu mestne preнове v praksi; gre za teoretično preseganje pristopov, ki temelje na fizičnem determinizmu pojavov v prostoru, to je pove-zovanju družbenih pojavov s fizičnimi lastnostmi prostora v urbanih centrih. Kljub specifičnim problemskih razlikam, ki jih generira ne le vsak družbeni

¹ Definicija preнове: »Mestna prenova je proces spreminjanja in prilagajanja zastarele mestne strukture in podobe sodobnim (razvojnim) potrebam mesta«. Vključuje torej asanacijo objektov, infrastrukture, novo gradnjo ob rušenju in spremembo namembnosti — B. Verlič Dekleva, *Sociološke in ekonomske razsežnosti preнове*, ISU, 1982, str. 4–6.

sistem, ampak tudi značaj temeljnih dejavnosti posameznih mest, ugotavljam nekatere skupne značilnosti same strukture procesa prenove mestnih centrov. Prav tako v analizi interesov, ki jih v tem procesu izražajo sicer različno organizirane družbene skupine, prihajam do spoznanj o podobnostih, ki omogočajo ne samo primerjavo med posameznimi primeri prenove v različnih deželah, ampak odkrivajo univerzalnost samega pojava.

Dominantnost ekonomskega interesa je izražena s potrebo prestrukturiranja gospodarstva v mestu. Le to iz faze rasti prehaja v organizirano metropolitansko regijo. Dominantnost je namreč očitna, ko primerjamo rezultate posegov v mestne centre v različnih urbanih enotah. Ker torej obstajajo skupne značilnosti v tem, katere družbene skupine imajo vpliv pri sprejemanju planov prenove in podobnosti rezultatov posegov v mestne centre, so primerjave na tem nivoju analize vendarle možne, ne glede na ostale specifičnosti in razlike.² Kot prvo utemeljujem tezo, ki je nastala v procesu analize različnih primerov revitalizacije mestnih centrov v ZDA in Angliji, ter možnost, kaj se utegne zgoditi tudi pri nas: v večini primerov prenovo legitimirajo socialni in kulturno-zgodovinski problemi, ki se nakopičijo v starih mestnih predelih. V realizaciji projektov pa se uveljavljajo predvsem ekonomski interesi. Če ugotovimo da se preko prenove uresničujejo interesi gospodarstva, bi bilo smotno da le-to prevzame tudi svoj del bremena zanjo. Pri tem se mora ugotoviti, kdo in kako bo reševal socialne probleme. Zaman bomo pričakovali dobre in humane rezultate, če bomo prenovo deklarirali s socialnimi in kulturnimi rešitvami, zanje zbirali skupna sredstva, ta pa se bodo prelivala v poslovne dejavnosti. Samo dosledna kontrola porabe namenskih sredstev bo zagotovila realizacijom tistih ciljev, ki so jim ta sredstva namenjena.

² Dosele je bila problematika prenove pogosto omejena na kulturno-zgodovinske akcije ohranjanja umetniških in tradicionalnih objektov ali na vprašanje aplikacije modernih arhitektonskih stilov, medtem ko se je sprememba funkcionalne namembnosti prostora in objektov sprejemala za samo po sebi umevno. V okviru teh pristopov ostaja upravičena trditev, da je vsak primer prenove specifičen, tako kot je vsak objekt problem za sebe. Le v tem okviru pa vendarle ni možno odgovoriti na številna vprašanja, ki si jih zastavimo, ko želimo razumeti zakaj je določen mestni predel začel propadati, kakšno namembnost potrebujemo v centru bodočega razvoja mesta in katere odločitve o uporabi mestnega prostora smo sprejeli že s tem, ko smo se odločili o določenem tipu gospodarskega razvoja urbane celote. Takšne odločitve tudi generirajo funkcionalno uporabo prostora, določajo prioriteto investicij, definirajo kriterije za razvojne odločitve v politiki mesta. V urbani sociologiji prevladujeta dva teoretična pristopa v analizi urbanih pojavov: analiza procesa odločanja (akualna moč) in analiza reputacije (latentna moč) socialnih skupin (Ivan Light, 1983, str. 433) Ameriški sociolog, ki ga zanima demokratičnost družbenega sistema, je v svoji knjigi *Who govern's (1961)* analiziral proces odločanja o mestni prenovi v New Haven-u in ugotovil, da predstavniki elitnih družbenih slojev, za katere se trdi, da izvajajo oligarhično moč, sploh niso sodelovali na odločilnih sestankih glede prenove, niti niso bili soudeleženci v procesu odločanja pod njihovim vplivom ali pritiskom. Z demokracijo v New Havenu je torej vse v najlepšem redu. Vendar Roger Friedland (1983) ugotavlja, da, če analiziramo čigav interes je potrdila odločitve o prenovi v tem istem mestu, ugotovimo da je bila prenova izvedena tako, da je realizirala interese prav te oligarhične skupine. Friedland trdi da Dahl preprosto sprejema za samo po sebi umevno, da demokratično sprejeta odločitve ne more biti nepravilna ali pristranska, kar pa ni točno. V svoji analizi se Dahl koncentrira na sam formalni proces odločanja in ne razglablja o samih rezultatih odločitev in njihovih posledicah. Torej je storil napako v formulaciji zaključkov, saj ga narava aplicirane metode omejuje le na proučevanje enega aspekta problema, ki ga je v odgovoru razširil na preširoko zastavljeno vprašanje (*Who govern's?*). Zaključil je da vlada kdor formalno odloča, ne glede na to kdo z odločitvijo pridobi prednost. Friedland z analizo interesov dokazuje, da je ekonomska logika razvojnih programov mesta pogojena z nekaterimi vrstami odločitev in da v kolikor mesto ne želi izgubiti investitorjev v gospodarstvu, mora to upoštevati. Samim predstavnikom kapitala se ni potrebno truditi, da osebno sodelujejo v procesu odločanja ali da izvajajo pritiske, ker je interes gospodarskega razvoja mesta in njihov osebni enakopomenski; temu primerne bodo torej tudi odločitve. Politiki si preprosto ne morejo privoščiti, da bi izgubili pomembne gospodarske investitorje.

RAZVOJ MESTA IN SPREMEMBE MESTNEGA SREDIŠČA

Sodelovanje pri revitalizaciji starega mestnega jedra Ljubljane je vzbudilo moj interes za proučevanje sprememb mestnega centra, ki je povezano z splošnejšimi pojavi ekonomske rasti in urbanizacije (Prelog: 1979, Dahl: 1961, Andreson: 1964). Pretežna večina dosedanjih študij je bila omejena na same probleme centra, neodvisno od sprememb v mestu kot celoti. Eden od rezultatov takega pristopa so bile kontroverzne rešitve planov revitalizacije. Najbolj nekompatibilne rešitve obstajajo med predlogi ekonomske prenove in tistimi predlogi ki naj bi razrešili socialne probleme. V zahtevi po modernizaciji in učinkovitejši zemljiški izrabi prostora centralnih mestnih predelov se skrivajo nasprotujoči si interesi različnih socialnih in gospodarskih dejavnikov. V politiki mestne občine ni možno združiti zagotovila, da se bodo investicije maksimalno obrestovale s cilji socialne varnosti in zaščite prebivalcev. Stanovalci si želijo mirno residenčno okolje z dobro oskrbo, lokalne skupnosti zahtevajo boljšo infrastrukturo in delovne organizacije iščejo ustrezne lokacije za urade, trgovske centre in banke.

Med temi dilemami je najti alternative planov, ki se usmerjajo k analizi koncepta urbane rasti ter regije in značaju ekonomske preobrazbe, ki sooblikuje urbani prostor. Druge nas soočajo s potrebami ljudi, njihovo podobo centra, potrebo po družabnosti in kulturi. V bistvu gre za znan problem prioritete socialnih versus ekonomskim ciljem ali iskanje kompromisov med obema. Korenine te osnovne kontradikcije različnih interesov morajo biti razjasnjene, da bi presegli sprenevedanje okoli resničnih ciljev urbane prenove.

Kako lahko sicer razumemo fenomen propadanja centralnih predelov mesta, ki se začena v istem časovnem obdobju kot splošna rast in ekspanzija mesta? Evidenca porabe fondov ne podpira teze da se je propad mestnih predelov začel zaradi pomanjkanja denarja. Velike investicije v prometno infrastrukturo — povezavo bivalnih periferij in centra, stanovanjska naselja in nove produkcijske kapacitete kažejo da gre za *prioritete in ne za pomanjkanje sredstev*. Po drugi strani ima ta mestni center sam in njegov historični predel pomemben gospodarski in kulturni potencial, ki ostaja neizkoriščen. Redistribucija resursov in politika investicij ni delovala v smeri aktiviranja teh potencialov. Vse večja koncentracija socialnih problemov v centru in naraščajoče razlike v bivalnem in stanovanjskem standardu centra in periferije povečujejo potrebo po prenovi, vendar se izkažejo le kot želje socialno šibkejših skupin in kulturnih ali strokovnih krogov. »Poskusu, da se urbani center prilagodi potrebam kontrolnih funkcij, se upirajo marginalne socialne skupine, ki so našle v tem predelu cenene rešitve svojega stanovanjskega problema«. (H. Gans, 1968: p. 23). Takšen proces se je odvijal leta, desetletja, vendar je v tem obdobju začeto le malo prenovitvenih posegov. (R. Dahl, 1961, 6). Problemi socialne in ekonomske deprivacije torej niso nenadni in novi, da bi s temi razlogi lahko utemeljili množičen pojav projektov prenove v različnih deželah po letu 1960. Od kod nenadna nujnost, da se te probleme rešuje preko prenove?

Več kot desetletje se v krogih spomeniškega varstva, socialnih službah, kulturnih organizacijah, pooblaščenih urbanističnih službah pripravljajo prenovitveni projekti tudi v Jugoslaviji, ki naglašajo predvsem izboljšanje kul-

turnega in socialnega standarda. V večini primerov to ni dovolj da se začne z akcijo. Šele ko preide do potrebe po ekonomski preobrazbi proizvodnje, ki v centru najde ugodno lokacijo za svojo integriranje in ko te potrebe podpre politična akcija, se sproži plaz prenovitvenih projektov v različnih mestih. Kaže, da je bil takšen potek tipičen v primerih prenove mestnih jeder ZDA v 1960-ih letih in nekoliko kasneje v evropskih mestih. Čeprav običajno torej načrt prenove začenja sprva s socialno legitimiteto, v toku realizacije teži sve bolj k ekonomskim in političnim ciljem. Z napredovanjem prenove dominantne akcije v okviru politike mestnega centra spremenijo svoj prvotni značaj. Od socialnih problemov (krog urbane deprivacije, ki se vrti od revščine do prilagajanja priseljencev) se obrnejo k ekonomskim in fizičnim rešitvam — upadanje proizvodnih enot, propadanje okolja, promocija manjših zasebnih podjetnikov in gospodarskega razvoja. (R. Home, 1982: str. 16). Pri tem ne trdim da na vsakem področju niso izpostavljeni realni problemi, ki jih je potrebno reševati, ampak opozarjam na to da je prenova postala kulisa za prioriteto tekmovanje različnih interesov posameznih družbenih skupin gospodarstva, stroke in politike. Na ta način se vse bolj mistificira namen prenove, namesto da bi se cilji jasno opredelili za vse faze izvajanja; le-ti naj izhajajo iz vzrokov, ki so privedli do propada posameznih območij. Ne glede na končno odločitev o ciljnih prenovi pa je nujno, da se definira perspektiva prebivalstva v območju, kar ni laka naloga.

Moj namen ni proglasiti socialne rešitve, ki so predlagane v planih, za nevažne ali jim odrekati dobronamenskost. Vendar trdim, da so bili plani ne-realistični, ker niso upoštevali močnih ekonomskih teženj in interesov, ki so dejansko prenovo tudi zastavili kot del svojega razvojnega plana v prostoru mestnega centra in tudi kot politično akcijo. Realizacija prenovitvenih planov odpove v uresničevanju socialnih ciljev in ne v svojih dobrih namenih. Še drugače povedano, socialni cilji so v začetku akcije deklarirani, vendar potem niso izpolnjeni.

Dober primer za to je logika dogajanja v akciji »vojne proti revščini« v ZDA iz Kennedijevega obdobja in Civil Rights Act iz 1964. (Friedland, 1983). Izhajalo se je iz predpostavke da so vzroki za koncentracijo socialnih problemov v centru mesta pogojeni s pomanjkanjem denarja v občini, ki zato ne najde ustreznih rešitev teh problemov. Vlada je torej v namen presejanja takšnega stanja zagotovila nemajhna sredstva, vendar ni vzpostavila ustreznih mehanizmov kontrole, ki bi usmerjala ukrepe tako, da se odpravljajo dejanski povzročitelji stanja. Lokalne oblasti in federalne agencije, ki so s tem denarjem med ostalim organizirale politično in socialno mobilizacijo revnih prebivalcev, so bile nato obtožene sabotaže in hujskanja proti oblasti, ko so izbruhnili socialni nemiri (Feinstein, 1983, Friedland, 1983). Najbolj pereč problem v tem primeru je bila nezaposlenost priseljencev z juga, ki so se naseljevali v neobnovljenih predelih centra. Istočasno so se proizvodne dejavnosti že selile v periferijo in izven mest. Ena od pomanjkljivosti plana je bila torej tudi v tem, da ni predvidel ustrezne realokacije mestnih funkcij in so bili efekti potrošenega denarja večkrat v obratnem sorazmerju z željenimi cilji (Feinstein, 1983). Delovne organizacije, ki so gradile v centru za potrebe integriranja ekonomije, so potrebovale visoko izobražen kader; teh pogoje seveda priseljenci

niso izpolnjevali. R. Friedland (1983: 16, 33) gre v svojih analizah istega problema še dalje in tudi z evidenco dokazuje da so bili upori in pustošenja v mestih ZDA v letih 1961-68 močnejši tam, kjer je vlada za odpravljanje socialnih problemov in prenovo namenila več denarja. To razlaga s teorijo relativne deprivacije. Frustriranost preraste v bes, ker so občine in lokalne skupnosti z političnim in socialnim organiziranjem ljudi osvestile o možnostih ki da jih imajo za izboljšanje svojega položaja, dejansko pa niso imele moči spremeniti njihovo stanje. Teorija »relativne deprivacije« trdi da se ljudje ne upirajo zato, ker nekaj, kar potrebujejo, ne morejo dobiti. Uprejo se v primeru ko se izkaže da ne bodo dobili tistega, kar jim je bilo prikazano kot njihova pravica — kot nekaj kar jim pripada po obstoječih pravilih. Kljub temu da so se aktivirali in storili vse, kar je bilo zahtevano — volili demokrate — svojega položaja niso mogli spremeniti. Niso dobili ne stanovanj, ne zaposlitve.

»Vojna proti revščini« se je tako spreobrnila v politično silo, ki je ne le ogrožala politično moč v mestu, ampak tudi okrepila socialne dimenzije nemirov. Prav tako Friedland povezuje ekonomske in politične interese občine, ko nosilci interesov najdejo skupni jezik za akcijo prenove, ne glede na socialne implikacije posegov. V tistih mestih, kjer so bili sedeži večjih korporacij, so bili na primer projekti prenove pod okriljem politične akcije hitreje sprejeti. Velik delež federalnih sredstev je služil izgradnji infrastrukture in čiščenju zemljišč, podjetja pa so gradila poslovne zgradbe pod ugodnejšimi pogoji. (Anderson, 1964). Nezadostna kontrola uporabe skupnih fondov je torej omogočala prelivanje denarja, namenjenega rešavanju socialnih problemov, v izgradnjo novih poslovnih centrov in tako se položaj prebivalstva ni bistveno izboljšal.

Politične dimenzije obširnih projektov strukturnih sprememb mestnega prostora se izražajo tudi v poskusih politične mobilizacije marginalnih socialnih skupin. Prav volitveni glasovi marginalnih skupin v Ameriki se pogosto navajajo med razlogi za uspeh demokratske stranke. Druga politična dimenzija je priložnost za politično promocijo lokalnih funkcionarjev, ki so za to v akciji prenove izkoristili konsenz zelo različnih socialnih in gospodarskih skupin. »Korporacije in sindikati so močni ekonomski faktorji ki, kadar so prisotni v mestu, selektivno prenašajo ekonomske zahteve v politiko«. (Friedland, 1983; 3).

SLOVENSKE IZKUŠNJE

V prenovi, ki je zajela Ljubljano že pred približno desetimi leti, smo naznali potek akcije (z izjemo stanovanjske politike) ki je tipična tudi za primere prenove v zapadni Evropi in ZDA. Dokaz za to je današnja podoba Centra v območju med novim Bežigradskim centrom Plava laguna, Tržaško ter Prešernovo testu in Ljublanico. Odsotnost socialnih³ in družbenih dimenzij dominirajo. Pri tem ekonomskim kriterijem ne odrekam pomena, vendar gre za ekstremne pristope in rešitve, ki imajo svoje finančne in socialne implika-

³ Izrivanje bivalne funkcije v tem prostoru je očitna, saj so stanovanja pogosto spremenjena v poslovne prostore, novi objekti, zgrajeni ali planirani, so v večini slučajev poslovnega značaja.

cije za mesto kot celoto in še posebej za življenske pogoje prebivalcev v novo zgrajenih bivalnih periferijah. Najpomembnejša je predvsem dihonomija med delovnim in bivalnim okoljem. Bistvo neracionalnosti takšnega prestrukturiranja je v tem, da so se infrastruktura in dejavnosti v centru morale preusmeriti glede na potrebe zaposlenih, v bivalnem okolju pa teh struktur ali nismo predvideli ali ne izvedli. Izhajam iz spoznanja da je mesto celota in da posegi v posamezne urbane strukture povzročajo spremembe v celoti mesta. Specifična izgradnja Centra (npr. večanje števila delovnih mest in zmanjševanje stanovanjskega fonda) vpliva na tipično podobo mestne periferije in obratno.

Občina je v celoti podpirala program, ki je uveljavil prioriteto gospodarskega interesa v tem prostoru. V naših mestih zaenkrat nimamo tako hudih socialnih konfliktov,⁴ imamo pa izrazite predele z ostarelim prebivalstvom, ponekod zelo slabe stanovanjske pogoje in koncentracijo socialno šibkih v centru. Prav tako v bistvu ni glavna ovira pri revitalizaciji denar, ampak nejasna namenskost njegove porabe. Dolgo obdobje so se skupna stanovanjska sredstva prelivala v gradnjo stanovanj na periferiji, nato pa v gradnjo poslovnega centra. Čeprav pravni sistem zagotavlja prebivalcem mnogo več socialne varnosti, katere del je tudi stanovanjska politika, imamo zaenkrat več uspeha pri ekonomski, kot pri socialni revitalizaciji mest. Ekonomsko šibkejšje družine namreč ne zmorejo pokriti stroškov v obnovljenih stanovanjih, zato pogosto prihaja do dvojne ali trojne zamenjave gospodinjstev na relaciji novo — staro — obnovljeno stanovanje. Revnejši prebivalci končno pristanejo v stanovanju nekoliko višje kategorije od dosedanjega, v obnovljena stanovanja pa se vselijo ekonomsko zmožnejša gospodinjstva, ki v zameno ponudijo participacijo za obnovo, ali svoje dosedanje stanovanje. V prvi fazi tega sistema »kolobarjenje« pridobi stanovanjska skupnost nadomestna zasilna stanovanja, ali nova stanovanja tistih ki se želijo preseliti v obnovljena v centru.

Dejstvo je, da te tendence nakazujejo razseljevanje prebivalstva centra v domočja, kjer se bo deteriorizacija objektov s tem še potencirala. Vzrokov za to da ni mogoče najti uspešnejših strategij je več. Subvencioniranje najemnin je sistem, ki ne zaživi zaradi psiholoških ovir, institucionalne rigidnosti ali neustreznih kriterijev, obenem pa so fondi za subvencije premajhni, če bi krog uporabnikov razširili. Upravičenci za solidarnostna stanovanja najemnin pogosto ne zamorejo plačevati, oziroma ne morejo izboljšati svojega dohodkovnega položaja, ki bi jim omogočil primerno vzdrževanje. Ne nazadnje, neekonomske najemnine ne le onemogočajo stanovanjskim skupnostim da bi hitreje obnavljale in vzdrževale starejša stanovanja, ampak tudi nova stanovanja hitreje propadajo, kot bi sicer ob rednem vzdrževanju. Ob počasni dinamiki prenove, slabem vzdrževanju in hitri dinamiki propadanja stanovanj postaja prenova vse bolj prisotna potreba v naši družbi. Gradnja novih stanovanj ustreznega standarda bi utegnila ta proces upočasniti, prav tu pa spoznamo končni absurd sedanjega trenutka v našem stanovanjskem gospodar-

⁴ Stalni protesti stanovalcev centra zaradi živahne gostinske, turistične in družabne dejavnosti, ki poteka v komunalno slabo urejenem okolju, se ne more primerjati s spopadi prebivalcev s policijo v ZDA, ali političnim manifestacijami po Evropi. Konfliktnost pri nas narašča po eni strani v dragih in slabo organiziranih periferijah in z vse manjšimi možnostmi nekaterih socialnih slojev (mladih, nezaposlenih, prisiljenih), da pridejo do stanovanja. Tako smo zabeležili tudi protestno manifestacijo tistih, ki so jim bila obljubljena stanovanja v obnovljenih podstrešjih centra, vendar akcija ni stekla zaradi predpisov statike.

stvu. Zaradi mnogih vzrokov je kvaliteta novih stanovanj slaba in tako nova gradnja potrebo po prenovi potencira, namesto da bi bilo obratno. Večina stanovanjskih objektov, ki so v Ljubljani predvideni za prenavo, je v družbeni lasti. To pomeni da za prenavo ne moremo aktivirati zasebnega kapitala in kreditov delovnih organizacij, saj koncept mešanega lastništva ni prešel ideoloških ovir. Istega izvora so pomisleki k predlogu, da bi stanovanja za prenavo prodali na trgu stanovanj. Po drugi strani pa ni enakih ovir za prenavo poslovnih prostorov, zato je prelivanje zasebnega kapitala v prenavo objektov v centru velik in je tako tudi ekonomska revitalizacija uspešnejša. V takem položaju je stanovanjska skupnost mnogokrat prisiljena popustiti v načelu, da se namembnost stanovanjskih prostorov ne sme menjati. Mnoge delovne organizacije namreč ponudijo eno ali več stanovanj v zameno za stanovanje v centru, pod pogojem da ga lahko uporabijo za poslovno dejavnost. Ugodna lokacija in veliko povpraševanje turistično zanimivega in družabno privlačnega starega mestnega jedra omogoča najemnikom poslovnih prostorov, kljub visokim stroškom prenavo, hitro povračilo vloženi sredstev.

Vzroki za stanje in prehitvanje ekonomske revitalizacije pri nas so torej lahko zelo drugačni od geneze problemov v drugih deželah, vendar imamo v večini primerov podobne rezultate v poskusih revalorizacije centralnih mestnih predelov. Problematičnost te primerjave je v dejstvu, da soočam tendence začeti akcij z rezultati končnega stanja, saj smo pri nas šele dobro vstopili v obdobje potreb po ekonomski prestrukturaciji in realizacije projektov prenavo še niso popolnoma zaključene. Končni obračun je torej šele pred nami.⁵ Na tem mestu se moramo vprašati kakšno vrsto gospodarske in služnostne dejavnosti bi ljudje želeli najti v centru mesta? Kakšne politične, družbene, izobraževalne in servisne dejavnosti je potrebno zagotoviti prebivalcem, zaposlenim in drugim uporabnikom prostora, ob predpostavki da že večina prebivalcev mest živi na periferiji? Kakšen tip mesta želimo razvijati za bodoče potrebe prebivalcev in gospodarstvo?

SKUPNE ZNAČILNOSTI PRENOVE

Ne glede na specifičnosti posameznih problemov, ki jih imajo mesta ali različne družbe, in tudi variacije v posameznih pristopih, je torej moč najti neka skupnih splošnih tendenc v poteku razvoja centrov mest in strukturi akcij realiziranja planov prenavo. Najbolj očitna skupna značilnost je transformacija tipa gospodarskih dejavnosti: gre za specifično združevanje nekaterih njenih funkcij v centru, kar je značilen pojav v procesu metropolizacije. Ekonomisti ta pojav označujejo kot preskok od rasti sekundarnih dejavnosti v razvoj terciarnih in kvartarnih dejavnosti v centrih regij, medtem ko se proizvodnja seli v periferijo regije. Druga značilnost je relativno široka politična akcija, ki prenavo »vzame za svojo«. Lokalni politični predstavniki v akciji prenavo vidijo možnost za združevanje interesov gospodarstva s političnimi cilji razvoja občine ob konsenzu prebivalcev. Takšna koalicija nudi političnim

⁵ Namen je torej opozoriti na možnost negativnih posledic in ne prejudicirati rezultate.

organom močno podporo in jih legitimira kot uspešne voditelje. Med temi primeri posebej izstopa Bologna, kjer so prenavo vodili komunisti. (R. Scannarini, 1974). Tretja značilnost je relativna neuspešnost realizacije samih socialnih ciljev, zato prehajanje od socialnih problemov na ekonomske rešitve. Izkaže se, da so predstavniki gospodarskih interesov v družbeno prioritetni poziciji in to prednost s pridom izkoristijo. Njihov namen je v centru razviti nove gospodarske dejavnosti za potrebe celotne regije, pri čemer svoje zahteve utemeljijo z dvema argumentoma: povečala se bo uporabna vrednost zemljišča, kar bo povečalo proračun mesta; nove dejavnosti bodo odprle nova delovna mesta in to pomeni možnost zaposlovanja. Strukturna nesklada med potrebami sedanjih prebivalcev in rešitvami se seveda pokažejo šele v končni fazi.

Zdi se, da so te karakteristike povezane z sprejemanjem koncepta visoke družbeno-ekonomske rasti, ki ji zavestno ali drugače dajemo prioriteto, oziroma jo smatramo za nevprašljivo vrednoto. Nevprašljivo, ker naj bi omogočila reševanje ostalih problemov. Kljub splošnim skupnim potezam preнове je moč pričakovati da se bodo našle v okvirih različnih družbenih sistemov drugačne rešitve za socialno-ekonomske konflikte. Če se neenakosti v razvoju ne rešujejo z ekonomsko rastjo,⁶ to še ne pomeni da se ji moremo odreči. Redistribucija dobrin omogoča tudi drugačne rešitve, prav tako kot npr. solidarnostna organizacija skupnih družbenih in osebnih potreb.⁷

DVA PRISTOPA K PLANIRANJU MEST IN PRENOVI

Značilnost prve skupine avtorjev je kritika prenovitvenih posegov. Zastopajo mišljenje da bi bilo možno z interdisciplinarnim in kvalitetnejšim planiranjem izboljšati projekte preнове. Potrebno je uskladiti pristope različnih strok in najti racionalnejše rešitve za vse prizadete. Ekonomski interesi naj ne bi negirali drugih potreb ljudi. Potrebna je doslednejša kontrola sredstev s strani čimbolj nevtralnih, tolerantnih organov. To lahko zagotove strokovne organizacije in vladne agencije. Boljši projekt bi lahko minimiziral socialne kontradikcije urbanega razvoja (M. Andersen, 1964; J. Jacobs 1961; Gans, 1968; S. Butler, 1981). Investicije bi bilo potrebno preusmeriti tako, da bi gospodarski razvoj v centru omogočil zaposlovanje nezaposlenih prebivalcev. Zelo pomembno vlogo pri tem vidijo v majhnem podjetništvu. Prav tako bi morali prebivalcem centra in delavcem zagotoviti ustrezno infrastrukturo in jim omogočiti da jo uporabljajo. To mnenje predvsem zastopata Jacobsova in Butler. Heterogenost populacije, ki naj bi v centru še naraščala tako v zaposlitvenem, izobrazbenem kot etničnem smislu, bo povečala možnosti za preseganje segregacije. Zamisel seveda predpostavlja razvoj ustrezne politike družbenih uslug in servisov ter dobrih komunikacij v fizičnem okolju. (A. Downs, 1973; H. Gans,

⁶ Po več kot 30 letih uveljavljanja teorije modernizacije (Rostow, W. W. 1960), današnje stanje nerazvitih območij in dežel v razvoju dokazuje da te dežele v relativnem smislu niso postale bolj razvite, za nekatere pa to velja tudi v absolutnem pomenu. (E. Mandel, 1970).

⁷ Zagotovitev ustreznega minimalnega družbenega standarda in socialne varnosti je danes ne le zahteva liberalnih krogih v ZDA (v nekaterih evropskih deželah je že realizirana), ampak je to verjetno v zadnjih letih težnja skupna tako kapitalističnim, kot socialističnim deželam.

1961). Integracija novih in zelo raznolikih aktivnosti naj bi tvorila vsebino projektov. Napovedujejo, da bodo sicer centri mest postali prostor za posebno izbrane namene, ki je oropan človeških in družbeno političnih dimenzij. (Webber in Bourne, 1971).

V kritikah takega razvoja se poudarja center mesta kot prostor demokratičnih procesov. V svojem članku iz 1976. R. Dahl posebno poudarja zgodovinsko genezo centra kot prostora političnega, demokratskega povezovanja ljudi, ki ga kot takega izgublamo v sedanjem urbanem razvoju.⁸ Tem razlagam je vendarle skupno to, da ostajajo znotraj sistema samega, oziroma v okviru reformističnih zahtev. Še vidijo možnosti da se »priznajo« napake in reformira vsebina projektov. J. Jacobs verjame da so urbanisti slabo poučeni in zaslepljeni z napačnimi koncepti o tem, kaj ljudje potrebujejo. Torej jih je potrebno poučiti o nasprotnem. Vizija Jacobsove je romantično privlačna zabloda, saj ne spozna nekompromisnih zahtev ob reintegraciji kapitala, ki ne rešuje socialnih ali političnih težav, ampak išče možnosti za svojo razvojno preobrazbo. Kolikor jih ne najde, se investitorji selijo iz regije, tudi iz države, kar je za posamezno mesto seveda izguba. Neuspeh urbane prenovne izvira tudi iz dezinterpretacije odnosa med fizično spremembo urbane strukture in socialnimi problemi, kot so revščina, nezaposlenost ali etnična segregacija. Samo znotraj sprememb družbenih in proizvodnih odnosov, ki te pojave producirajo, je možno najti rešitve zanje. Ne pa v boljše ali slabše zastavljenem projektu, ali fizičnih spremembah prostorne organiziranosti posameznih socialnih skupin. Seveda pa to ne pomeni da ni potrebno ločevati slabih in dobrih projektov. J. Jacobsova zagovarja določen tip življenjskega utripa mesta, ki ima nedvomno prednosti v socialnem, varnostnem in vzgojnem pomenu. Upoštevati je potrebno, da imajo njeni predlogi omejitve glede na možnost realizacije željenih sprememb, saj fizični posegi in vsebinske dopolnitve programov ne spremenjajo družbenih odnosov. Jacobsova namreč predlaga ustvarjanje okolja, ki je prisotno v nekaterih mestih v preteklosti. Medtem se je tip gospodarskih organizacij in način zadovoljenja potreb spremenil: postal je brezoseben, vendar pa bolj profesionalen, bolj formalen, vendar zato množičen.

Druga skupina avtorjev (Alonso in Wilson, 1966; Friedland, 1983; Mollenkopf, 1983; Molotoch, 1976; Fainsteinova, 1983) v bistvu zagovarja izhodišča iz katerih izhaja nujnost za globlje spremembe družbenih odnosov. Analizirajo širše družbene in ekonomske vzroke za spremembe znotraj mesta, kjer gre za novo definiranje pojavnosti in njegovih specifičnih oblik v prostoru. Tak pristop je obenem kritika (in preseganje) tez humane ekologije o odnosu socialne in fizične strukture (naturalizem), na katerem je gradila Chicaška šola. Socialni problemi torej ne bodo rešeni samo v okviru sprememb urbanega okolja, marveč znotraj redistribucije dobrin. Mnogi avtorji pričakujejo da bi to lahko izvedla federalna vlada. Nekateri avtorji znotraj te, vendarle ne povsem homogene, druge skupine pripisujejo vzroke za propad mestnih centrov, izbruhe nemirov in povečano nezaposlenost tudi krizi kapitalizma. Torej je rešitve možno iskati le v okviru širših družbeno-ekonomskih ukrepov. Pri tem pa, prav tako kot Friedland, vidijo pomembno vlogo države, čeprav on ne govori o ka-

⁸ Sicer pa Dahl dvomi v potrebnost demokracije v proizvodnji, ko se sprašuje zakaj je pravzaprav potrebna demokracija za proizvodnjo coca-cole?

pitalistični krizi, ampak o kapitalistični transformaciji. Vloga države je po njihovem mnenju pomembna zato, ker lahko vpliva na ublažitev socialnih nasprotij s posebnimi fondi ter projekti, ker uresničuje državo blaginje in ne zato, ker bi pričakovali, da bo spreminjala bistvo sistema, kjer vlada interes velikega kapitala (Fainstein in Fainstein, 1983, 54-77, p. 8-24). Avtorja trdita, da so specifičnosti ekonomske rasti od leta 1947. do 1973. in neenakosti v razvoju, ki so odraz koncentracije kapitala, uničila mestna središča. Za vladne intervencije menita, tako kod Friedland, da imajo predvsem funkcijo socialne kontrole. Manjša pozornost je torej usmerjena na realizacijo samih ciljev; smoter je že dosežen, kolikor se sploh izvaja organizacija političnega ali socialnega dela. Na lokalnem nivoju pa prevlada model prenove, ki je pogojena z direktnimi in posrednimi interesi kapitala. Uporabljajo se politična sredstva za podporo privatnih investitorjev, ki bodo zvišali uporabno vrednost zemljišča. To bo povečalo prihodke lokalnih enot, ki jih bodo uporabile za reševanje socialnih in skupnih potreb. Avtorji so kritični, ker se tako rešitve iščejo le znotraj procesa redistribucije, ne pa v fazi produkcije. Pri tem ostaja nejasno, s katerimi ukrepi se bodo lotili odpravljanja vzrokov reproduciranja socialnih problemov znotraj sistema, kjer so taki pojavi običajno nujen produkt. Kljub razvitosti ekonomske baze ti problemi niso relativno manjši kot pred desetletji.

Teza avtorjev radikalnejših analiz je povezava transformacije mestnih struktur (in tudi centra) s procesi formiranja metropolitanskih regij; precizneje s spremenjenim vrednotenjem uporabe prostorskih lokacij (land use) po kriteriju ugodnejših ocen stroškov investicij (cost benefit). (Friedland, 1983; Mollenkopf, 1983; Molotoch, 1976; Fainstein, 1983). Propadanje posameznih mestnih predelov ima torej svoje ekonomsko ozadje katerega lastnost je, če nekoliko poenostavimo, da *proizvaja neenako razvite prostorske enote. Razlike v razvitosti posameznih območij so toliko večje, kolikor dajemo prednost enemu dominantnemu ekonomskemu modelu razvoja in kolikor bolj je rigiden njegov sistem kriterijev.* Če se temu modelu zaperstavlja alternativni, oziroma če uvajamo socialne korektive, bodo razlike manjše.⁹ Dominantni model daje prednost novim potrebam gospodarstva ne glede na socialne posledice. Takšna prenova uveljavi center za potrebe gospodarske, bančne, trgovske in politične reintegracije. Bivalne, kulturne in uslužnostne funkcije v centru postanejo zane-marjive. Alternativni model v večji meri ohranja bivalnost okolja in s tem uvaja tudi uslužnostne dejavnosti, in lahko bolje integrira kulturne ali turistične oblike razvoja. Zelo pogosto razvija malo gospodarstvo, ki nudi prebivalcem možnost zaposlovanja, obenem pa večja ponudbo mesta.

Študije o spremembah mestnega centra lahko torej delimo vsaj na dve skupini. V prvi so možni le kompromisi, ki lahko ublažijo socialne skrajnosti in zmanjšajo ostrino konfliktov. Pri tem se nakazujejo nedorečenosti družbenega sistema, ki jih je potrebno spreminjati. V drugi skupini imamo opraviti z radikalnejšimi kritikami sistema, v katerih se postavljajo zahteve po spremembi odnosov in vlogi družbenih subjektov. Monopolni kapitalizem naj bi se presegel z welfare državo. Pri tem nekateri avtorji predlagajo spremembe prve

⁹ Prenova centra v Ljubljani uveljavlja danes oba modela. Prvi zahteva obširno rušenje, izseljevanje prebivalcev in novo gradnjo večjih poslovnih enot in hitrih komunikacij (območje med Ljubljaničo, Titovo, Bežigradskim centrom, Plavo laguno in Aškerčevo). Alternativni model pa se počasi uveljavlja v starem mestnem jedru.

in druge vrste, čeprav se zdi to kontradiktorno. Splošna skupna značilnost teh študij pa je nedvomno kritičnost do posegov v urbane centre, ki so veliko obetali, za katere so bila potrošena velika sredstva, rezultati pa so nezadovoljivi. Socialni nemiri v šestdesetih letih so namreč ne le zavrli dinamiko posegov v fizičnem pomenu, ampak posredno sprožili politično reakcijo konzervativcev, da se ukinejo in zmanjšajo vrste federalnih fondov, ki so bili namenjeni za stanovanja, čiščenje zemljišč, politično aktiviranje prebivalcev in ustanovljanje posebnih socialnih in izobraževalnih ustanov zanje. V teh nemirih, ki so zajeli večje število ameriških mest, je bilo ubitih 48 oseb in več 100 ranjenih. (Friedland, 1983: uvod).

Mestna prenova je torej splošen pojav, ki tvori pomemben del lokalne ali vladne politike in je tudi fenomen, za katerega so se uporabila znatna družbena sredstva (Anderson, 1964; Friedland, 1983). Pravilno razumevanje pojava in dobra prediktibilnost dogodkov je tako v splošno korist. Mestno prenavo je možno raziskovati samo kot eno od posledic širših družbeno-ekonomskih sprememb transformacije industrijskih mestnih območij v moderne metropolitanske regije. Prenova in njena uspešna realizacija je bila tesno povezana z upoštevanjem ekonomskih kriterijev, čeprav so ob tem nastajale možnosti konfliktov zaradi socialnih posledic. Šlo je v bistvu za realizacijo tistih ekonomskih ciljev, ki so prvi sprožili proces prenove, ne glede na prvotne namene.

OB ZAKLJUČKU NOVE TEORIJE RAZVOJA MESTA

Na osnovi dosedanjih izkušenj in njihovih analiz je možno predvideti da je za mestno prenavo bolj verjetno da se bo sprožila v fazi formiranja metropolitanske regije, kot pa v obdobju hitre rasti že obstoječih ekonomskih dejavnosti mesta. Torej ne v fazi rasti, ampak v fazi razvoja. Značilno je torej da se prenova, s katero označujemo fizično rekonstrukcijo, ko jo sledi uvajanje nove funkcionalne izrabe prostorov, pojavlja le v fazi razvoja, torej le v mestih ki doživijo metropolizacijo. V večini primerov »prenove« v manjših urbanih in vaških centrih gre v bistvu za stavbno in infrastrukturno sanacijo, ki je potrebna za boljše delovanje in rast obstoječih dejavnosti. V fazi mestne ekspanzije se razvija predvsem sekundarni sektor, v procesu formiranja metropolitanske regije pa se sproži transformacija dejavnosti, kjer napredujeta terciarni in kvartarni sektor. Pri tem prihaja tudi do alokacije posameznih dejavnosti v prostoru regije in največje je prestrukturiranje v centru mesta. Širjenje proizvodnih zmogljivosti znotraj mestnih območij je omejeno prostorsko in ekološko, zato se širi v periferijo ali v manjše kraje v okviru regije. To sproži tudi potrebo gradnje modernejše infrastrukture in novih stanovanjskih zmogljivosti na periferiji. Razvoj modernih komunikacijskih sredstev, transportne tehnologije in sodobnejše organizacije proizvodnje omogočajo proces širjenja proizvodnih zmogljivosti v vedno širšem prostoru.

V toku razraščanja mestnega tkiva ne napredujejo vse prostorske celice enako in največje je odstopanje v centru. Za investicije na periferiji se sredstva odlivajo tudi iz centra, kamor se v tej fazi najmanj vlaga. (Feinstein, 1983; W. Alonso, 1966, 1978). Neenaka količina in spremenjen značaj investicij pov-

zročča fizično propadanje nekaterih infrastruktur, izseljevanje aktivnega prebivalstva in koncentracijo socialno šibkejših skupin v območjih manjšega investiranja. Razloge je najti v karakteristikah procesa metropolizacije. V njem se sicer še zmeraj razrašča proizvodnja v regiji, vendar pa se sproži potreba po novih dejavnostih, servisih, izobraženem kadru, uvajanju managersko vodenih organizacij, informatiki, profesionalizaciji servisov, povečuje potrebo po integraciji proizvodnje in distribucije znotraj regije. Dekoncentracija produkcije zahteva integracijo managementa. Kontrola moderne metropolitanske regije vključuje kompleksno mrežo povezav nekdanj avtonomnih centrov v gravitacijskem območju. Na mesto in regijo gledamo kot na prostor, znotraj katerega se odvija proces produkcije in distribucije. Ob tem ne smemo zanemariti potreb po osebnem komuniciranju. Teza da bodo nova komunikacijska sredstva zmanjšala potrebo po osebnih stikih (face to face komunikacije) se je pokazala za neutemeljeno. (Friedland, 1983:3-8). Za vse kontrolne funkcije v politiki, kulturi, vladi ali korporaciji je osebni kontakt še zmeraj primarna oblika komuniciranja. Prostor mestnega centra je za razvoj teh dejavnosti najbolj prikladen, saj tu poleg infrastrukture obstajajo banke, centri družbeno-političnega odločanja in trgovska prodajna ter reprezentativna mreža.

Dodaten razlog za selitev zaposlenih delavcev iz centra so razvili delodajalci. Sindikalna in politična organiziranost zaposlenih je namreč lažja in uspešnejša v večjih centrih in večji koncentraciji delavstva. Kvalificiranemu in vodstvenemu kadru se je selitev v periferijo olajšala s krediti za nakup individualnih domov v mirnem in zelenem okolju, kjer naj bi se v prostem času posvečali družinskemu življenju. Gre torej za poskus depolitizacije določenega sloja delavcev posebej in srednjega sloja nasplošno. Lokalna politika je od razvoja novih, visoko produktivnih in čistih dejavnosti pričakovala finančni preporod mesta in možnost, da se reši večnih socialnih težav v centru. Tako se je koalicija interesov organizirala v sili, ki je potisnila projekte prenove v akcijo.

Na tem mestu se lahko še vprašamo, kakšne so politične in socialne posledice naštetih sprememb v mestni strukturi? Kakšna je, znotraj istih sprememb, perspektiva za mestni način življenja v bodočnosti? Nekateri avtorji poudarjajo da vse večja prostorska neodvisnost produkcije dolgoročno gledano napoveduje propad velemest. Bodočnost imajo manjši kraji, kjer ekološke prednosti pomenijo najmočnejši argument za razvoj residenčnih centrov na eni strani, tehnološke inovacije pa omogočajo ne le delo na domu, ampak postaja sama lokacija bivanja in lokacija proizvodnje vse bolj zanemarljiv faktor.

Mestni način življenja opredeljujemo z načinom, kako (institucionaliziranost, profesionalnost) prebivalci zadovoljujejo svoje osnovne potrebe, potrebe po ustreznem delu, stilu življenja, osebni kreativnosti, izobraževanju, kulturi itd. Kvaliteto življenja v mestu tako lahko ocenjujemo preko alternativ, ki so prebivalcem razpoložljive in dostopne, da te svoje potrebe zadovoljijo. Pri tem nas zanima katere usluge imajo prebivalci v svojem bivalnem okolju, katere v lokalnih in regionalnih centrih. Zanima nas kakšna je kvaliteta teh uslug in katerim prebivalcem so usluge dostopne glede na ceno. Prenova in transformacija mestnih funkcij te možnosti spreminjajo. Vse več avtorjev ugotavlja da bivalne periferije dolgoročno gledano niso upravičile pričakovanj. V pogojih slabe izvedbe in malo spremljajočih dejavnosti pa se celo kaže da je kva-

liteta življenja v njih nižja kot v starejših mestnih predelih in v centru. Izkazuje se, da samo stanovanje in njegova večja ustreznost ni zadosten pogoj za kvaliteto življenja, čeprav je to nujen pogoj.

Številni strokovnjaki, predvsem ekonomisti so pred desetletji napovedali da bo življenje v velikih mestih cenejše kot v majhnih in da se bodo tudi znižali stroški industrijske proizvodnje v njih. Te napovedi je razvoj dogodkov že davno demantiral. Življenje v velikih mestih je zmeraj dražje; proizvodni stroški se lahko nižajo le toliko, kolikor izkoriščajo cenejšo delovno silo v drugih območjih in deželah. Velikost mesta ni postala problem le zaradi neobvladljivih dimenzij, ki zahtevajo gradnjo dragih komunikacijskih infrastruktur, ampak tudi zaradi ekoloških sprememb — porabe vode, onesnaženja zraka, naraščajoče porabe energije, problema odpadkov in vzdrževanja okolja itd. Odvisnost od tehnologije je tolikšna, da so velika mesta neprestano na robu ekološke katastrofe, če-le-ta odpove. Kljub novim rešitvam v prometu stalno narašča časovno-strokovna distanca: ljudje porabijo preveč časa in imajo prevelike stroške, preden pridejo do zaželenega cilja.

Visoki stroški življenja in možnost ekoloških katastrof sta argumenta ki podpirata tezo da bodo velika mesta zastala v razvoju in da bodo manjši kraji doživeli renesanso. Vendar je v tej tezi zanemarjen interes tistega, še zmeraj velikega deleža gospodarstva, ki je vezano na večje koncentracije prebivalcev — torej terciarnih in kvartarnih dejavnosti. V bližnji prihodnosti vedno bolj omejenih resursov postajajo velika mesta neizogibna past. Dehumanizacija mest se kaže predvsem v rasti deleža prebivalcev, ki jim postajajo usluge v mestu predrage da bi jih uporabljali. Vendar mesta ne morejo izpustiti zaradi dela. Socialno-ekonomska in kulturna raven teh prebivalcev pada istočasno z fizičnim propadanjem mestnih predelov. Subkultura in suburbanizacija postaneta stalni spremenljujevalec dinamičnega razvoja velikih mest, z njima pa tudi potreba po prenovi.

LITERATURA

- William Alonso, 1966, *The Historic and Structural Theories of Urban Form: Their Implications for Urban Renewal*, *Land Economics*, Vol. XL, No. 2, str. 227—231
- Martin Anderson, 1964, *The Federal Bulldozer*, Cambridge; MIT Press
- Stewart Butler M., *Enterprise Zones: greenlining the inner cities*, Universe book, New York; *Časopis za kritiko znanosti*, 1975 — prenova, urbanizacija
- Robert Dahl, 1967, *The City in the Future of Democracy*, *The American Political Science Review*, vol. LXXI., No. 4
- Robert Dahl, 1961, *Who Governs*, Yale University Press, New Haven
- Anthony Downs, 1973, *Opening Up the Suburbs*, An Urban Strategy for American, Yale Univ. Press
- Susan Fainstein F. in Norman Fainstein J., 1983, *Restructuring the City*, Longman; New York
- Roger Freidland O., 1983, *Power and Crisis in the City*, Macmillan; London
- Herbert Gans J., 1968, *People and Plans: Essays on Urban Problems and Solutions*, Basic Books
- Herbert Gans, 1961, *The Balanced Community: Homogeneity or Heterogeneity in residential Areas?* *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. XXVII, St. 3, str. 176—189
- Harvey Molotch, 1976, *The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place*, *American Journal of Sociology* 82, 309—315
- Jane Jacobs, 1961, *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage; New York
- Ivan Light H., 1983, *Cities in World Perspectives*, Macmillan, New York

- John Mollenkopf, 1983, *The Contested City*, Princeton Univ. Press
Scannarini R., 1974, *Bologna, plan zgodovinskega centra*, prevod ISU
Melvin Webber M., 1971, *The post City Age* v Larry S. Bourne, *Internal Structure of the City*, 1971, Oxford Univ. Press; New York
James Wilson Q., 1966, *Urban Renewal: the Record and the Controversy*; Cambridge MIT Press

BARBARA VERLIČ-DEKLEVA
Contradictions of urban cities' renewals

The study represents an attempt of evaluation of existing theoretical views on the city development. The comparison between slovenian and western experiences is particularly delicate, since there is a gap in the level of development in social circumstances and written materials available. But it is possible to notice some similarities in the structure of the renewal process and similar interests of social groups which are taking part in urban renewal actions. It is only within such a social interest analysis that we are able to make comparisons, neglecting the differences and particularities of each urban case and possible differentiation of the decision making process — defined by different social organization of the system.